

Boeiende gesprekken met filosofen

De filosofie verkeert in een crisis. Filosofen vragen zich af waar zij zich mee bezig houden. Is de filosofie nog wel een wetenschap, of is zij uiteengevallen in een aantal autonome wetenschappen? Die problematiek is natuurlijk niet nieuw. Wel nieuw is de thans sterk naar buiten tredende ontevredenheid van filosofiestudenten over hun opleiding, de felle controverses tussen katederfilosofen en filosofische nieuwlichters, en de (filosofische) vraag naar zingeving en doelstelling die vooral in de radicale studentenbeweging gesteld wordt bij de discussie over de problemen van universiteit en samenleving. Terwijl de filosofie in eigen huis problematisch wordt, komen uit de samenleving vragen die men als „filosofisch” kan betitelen. Van die dubbele crisis is het vorig jaar december verschenen boek *Filosofie als science-fiction*, van drs. Fons Elders, een duidelijk symptoom.

De laatste jaren worden filosofie en maatschappij meer op elkaar betrokken. De filosofie heeft vanouds min of meer een elitekarakter: het was een uitgelezen bezigheid, beoefend door mensen die zich meestal geen zorgen hoefden te maken over maatschappij nut en doelmatigheid. Die exclusiviteit wordt thans doorbroken. De sterke toename van studenten doet zich ook voelen in de Centrale Interfaculteit waarin de filosofie is ondergebracht. De relatie hoogleraar-student verandert. Sociale ontwikkelingen laten niet na invloed uit te oefenen op de status van de filosofie-docent, en op de attitudes van de studenten.

Uit een door drs. Elders ingesteld onderzoek onder filosofie-studenten in Nederland blijkt dat er globaal drie nogal sterk uiteenlopende motievencomplexen zijn voor de studiekeuze: een levensbeschouwelijk oriëntatie, een wetenschappelijke oriëntatie en een integraal-culturele grondhouding. Deze verscheidenheid stelt zware eisen aan de opleiding. Er blijken maar weinig gemeenschappelijke opvattingen te bestaan onder de Nederlandse filosofen over de inhoud van hun wetenschap. De meningsverschillen en tegenstellingen die sluimerend konden blijven zolang er geen duidelijke problemen waren, worden nu manifest. Dat is niet de oorzaak van de crisis, maar het versterkt wel het crisisgevoel.

Aan de andere kant worden er door de buitenwereld zwaardere eisen gesteld aan de filosofie. De meest uiteenlopende wetenschappen hebben de laatste twintig jaar behoefte gekregen aan methodologische en vakfilosofische „bezinning”. Sinds het eind van de jaren vijftig bijvoorbeeld zijn op het gebied van de sociologie een reeks methodologische handboeken verschenen. Vakbeoefenaars grepen terug op de filosofie om de vragen naar doelstelling en aanpak te beantwoorden.

Filosofie kwam plotseling in het middelpunt van de politieke activiteit te staan, toen de „*skeptische Generation*” van de jaren vijftig plaatsmaakte voor de radicale studentenoppositie in Amerika en Europa. De ideeën van de filosoof Marcuse vormden een inspiratiebron. Filosofen maakten zich weer op om de wereld te veranderen. En in ieder geval stimuleerden zij het theoretiseren over het kapitalistische systeem en de sociale revolutie, noodzakelijke tegenhanger van de revolutionaire praxis. In de beweging van de „*Kritische Universiteit*” waren het veelal sociologie- en filosofiestudenten die als

initiatiefnemers fungeerden. En was het ook niet de „*agrégé de philosophie*” Régis Debray die met zijn revolutieboek en zijn proces aandacht trok? Van de honderd filosofiestudenten die door Fons Elders naar hun toekomstperspectief gevraagd werden gaven drie dan ook op: „*revolutionair ideoloog*”.

Het is duidelijk dat het filosoferen niet louter meer een bezigheid is van stoffige studeerkamerfilosofen. De theologen die in een minstens zo grote crisis verkeren, zijn in het licht van de televisiecampagnes luidruchtig bezig de wereld te ontdekken. Er wordt zelfs al gewerkt aan een „*theologie van de revolutie*”. Filosofen kunnen goedbeschouwd niet achterblijven, denkt men wel eens. Al zijn ze natuurlijk serieus genoeg om het wat bedachtzamer te doen. Van deze totale problematiek is het boek van Elders onmiskenbaar een weerspiegeling. Elders wilde „*achterhalen wat filosofie op dit moment in Nederland betekent*”. Hij heeft zijn inventaris opgemaakt in de vorm van een zeventiental interview met Nederlandse filosofen. Hij is van mening dat de filosofie alleen bestaat bij de gratie van „*die filosofen die durven filosoferen*”. En daarom heeft hij naast vakfilosofen als Beerling, Delfgouw, Hollak, Kwant, Van Peursen, Staal en Ubink, ook niet-vakfilosofen als W. F. Hermans, J. A. A. van Leent en de psychiater Hugenholtz geïnterviewd.

Steeds weer terugkerende vragen in deze gesprekken zijn die naar de betekenis van de filosofie, de rechtvaardiging van de filosofische Centrale Interfaculteit, naar de wetenschappelijkheid van deze studierichting en naar de verhouding tussen levensfilosofieën als het existentialisme en de analytische filosofie.

Elders is niet alleen in de interviews persoonlijk aanwezig, ook in een openingsartikel, getiteld *Filosofie als wetenschappelijke utopie*, stelt hij zijn eigen filosofische standpuntbepaling naast en tegenover die van zijn filosofen. Hij constateert dat weinig fundamentele problemen oplosbaar zijn. Hij afficheert zichzelf als een vragensteller die door wil bijten, als een hardnekkig analyticus, voor wie de centrale waarde die van de vrijheid is. Hij spreekt over de „*relativering van dat dikhuidig determinatiepatroon*”, het „*in de waagschaal stellen van bepaalde posities*”. Hij schrijft: „*Voor mij en niet voor mij alleen vindt de vrijheid zijn oorsprong in de mogelijkheid tot zelfreflectie*”. Elders

constateert het ontbreken van universele normen en schrijft vervolgens: „*Hieruit volgt dat geen enkele bewoner van deze aarde normatief gesproken vaste grond onder de voeten heeft*”. Niemand kan in deze wereld aantonen dat hij gelijk heeft. De filosofie van Elders voorziet alleen in een onophoudelijke reflectie en zelfreflectie, waartegen geen enkel aprioristisch beginsel standhoudt.

Tegelijkertijd formuleert Elders zijn *Utopia*: „*een wereld zonder taboes*”. Hij gelooft dat een toename van de vrije tijd en andere maatschappelijke ontwikkelingen, onder andere zullen leiden tot een maatschappij van absolute overvloed. Hij gelooft verder dat het autoritaire en gewelddadige karakter van veel samenlevingen plaats zal maken voor een vrijheidsbeleving. Elders baseert zijn utopistische vrijheidsperspectief dan ook op de predictie van maatschappelijke ontwikkelingen. Een hachelijke zaak.

Op dit punt voert Elders een reeks onbewezen en onbewijsbare veronderstellingen aan. Veranderingen in het productieproces koppelen aan transformaties in de sociale en psychische sfeer, dat is een al te stoutmoedige speculatie. Elders ontkracht zijn eigen vrijheidsnorm voorts door hem te situeren in een toekomstige maatschappij. Zo makkelijk zijn filosofische categorieën niet met sociaal-historische ontwikkelingen te verzoenen!

Elders persoonlijke filosofie staat in scherp contrast tot die van zijn voornaamste tegenstander, R. F. Beerling, de Leidse socioloog-filosof. En dit vraaggesprek behoort dan ook tot de boeiendste van deze bundel. Elders ontpopt zich als een utopist die zich in politicus nauw verwant voelt aan de studentenoppositie en aan links-revolutionaire bewegingen. Beerling zegt van zichzelf dat hij het verleerd heeft over de mensheid te denken in termen van fundamentele verbeteringsvatbaarheid. Hij gelooft niet in de vooruitgang. Beerling is een relativist die de sociologische condities tracht na te gaan van de standplaatsbepaaldheid. In het interview opponeert Elders dan ook tegen het „*realisme*” van Beerling, dat hij als ideologie karakteriseert. Men kan zich echter afvragen of Beerling en Elders uiteindelijk niet radicaal verschillen op het punt van de waarheidsvraag. Beerling tracht de „*waarheid*” vast te stellen bij zijn wetenschappelijke beschouwingen, door nuanceren en precisering. Elders is op dit punt met minder illusies behept, hij hanteert de waarheidsvraag hoofdzakelijk als een wapen in de vrijheidsstrijd. Alleen de volstreekte vrijheid acht hij kennelijk ideologievrij. Hoe onbeslist deze debatten ook mogen blijven in deze bundel interviews, we zitten er wel mee in het hart van wat boeiend en levend is in de filosofie.

W. G. WOLTERS

Fons Elders, *Filosofie als science-fiction, interviews en een enquête*, Uta Polak & Van Gennep, Amsterdam, 1968, prijs